

ПЪРВОНАЧАЛНАТА ПАРАДИГМА НА ТОХАРСКАТА ДУМА ЗА “ВЛАДЕТЕЛ, ЦАР”

Александър Луботски
Лайденски Университет

Известно е предложението преди време мнение че тохарското название на бог Индра е в тох.(б) *ylaiñäkte*, тох.(а) *wlä(m)ñkät*, е получено от съединяването на думите “цар+бог” (вж. Sieg – Siegling – Schulze 1931: 230, Krause – Thomas 1960: 116, Thomas 1964: 144, van Windekens 1976: 554). Това предложение се основава на мястото на Индра в индийския пантеон и откритите тохарски изрази като: в тох.(а) “*ñäkcī wäl wläñkät*” – “божественият цар Индра”, “*wläññäktäṣṣ aci ñäk[c]i(ñi) lās*” – “на божествените царе водени от Индра” (Sieg – Siegling – Schulze 1931: 230), както и епитетите употребени за Индра: в тох.(б) “*ñäktemts saswe*” – “властелинът, господарят на боговете”, и “*ñäktemts walo*” – “владетел, цар на боговете” (Thomas 1969: 236, fn. 5).

От друга страна, остава неясно дали първият член на този израз, в тох.(б) *ylai-*, тох.(а) *wläm*, отразява един пратохарска форма и ако е така, как тази форма се вписва в парадигмата на думата “цар” (им.пад.ед.ч. тох.(б) *walo*, тох.(а) *wäl*, род.пад.ед.ч. тох.(а,б) *lānt*).

Нека хвърлим един бърз поглед на други такива думи: в тох.(б) *ñäkte*, тох.(а) *ñkät*. Те са често срещани в тохарски названия на “местни” божества: в тох.(б) *kau(m)ñäkte*, тох.(а) *komñkät* – “слънчев бог или бога Слънце”, *me(ñ)ñäkte*, тох.(а) *ma(ñ)ñkät* – “лунен бог (богиня)”, тох.(б) *kemñäkte*, тох.(а) *tkamñkät* – “богинята Земя” и в имената на боговете заимствани от Индия: в тох.(б) *bramñäkte*, тох.(а) *bram ñkät*, *pram ñkät*, род.п. *pramñäktes* – бог Брахма, в тох.(б) *kāmñäkte* – бог Кама, в тох.(б) *mārñäkte*, тох.(а) *mār ñkät* – бог Мара, тох.(б) *pūdñäkte*, *pañäkte*, тох.(а) *ptā ñkät* – бог Буда. Като цяло, думата *ñäkte/ñkät*, не е задължителна за изписване имената на божествата, с изкл. на названията *pūdñäkte*, *pañäkte*, *ptā ñkät* – бог Буда и *ylaiñäkte*, *wlä(m)ñkät* – цар-бог. (Thomas 1969)

От важно значение е че названията съдържащи думата *ñäkte/ñkät*, са сравнително по-нови по поризход. “Изглежда че това словосъчетание се запазва до по-късно време” (Winter 1987:309).

Що се отнася до семантиката на *ñäkte/ñkät*, тя по скоро не означава само “бог” а и “божествен”, напр. в тох.(б) *yäl ñäkte* – божествена газела (божествен елен). Интересен е начинът на предаване на името на индийския бог Карма, в тох.(б) *yāmor ñäkte*, тох.(а) *lyalypu ñkät* – “работа Карма + бог”. Карма – богът на съдбата, в санскрит *kri* – правя, в тох.(б) *yāmor* – работа.

Важна стъпка към изясняването праисторията на тох.(б) *ylai-*, тох.(а) *wläm*, прави Winter в последната си работа, посветена на тохарското понятие *ñäkte/ñkät* (Winter 1987). Той посочва няколко примера на кореспонденция на суфикса в тох.(б) *-ai*, тох.(а) *ān* и доказва техния произход от пратохарската форма *-*aṇ* > преминала в тох.(б) *-ai*. Това правило ни позволява да реконструираме изходната форма на тох.(б) *ylai* и тох.(а) *wläm* – пратохарската **w'alan*, с палатизация на началното *w'*, преминало в тох.(б) *y* и тох.(а) *w*. Пратохарската форма отговаря на протоиндоевроп. < **uelH-n(t-s)*. Това обяснение предполага окончателната позиция на пратох. **w'alan*, и комбинирането му с *ñäkte/ñkät*.

Уинтър не приема реконструкцията с начална “-e” съдържаща сричка, а приема че **w'ə* е стара форма на звателен падеж в пратох. **wlan(t)* и за да обясни нетипичното начало на думата и в двата езика, приема че началното *wl-* е съхранено под влияние на имен.пад. единствено в тох.(а) в имен.пад.ед.ч. *wäl* – владетел, цар, докато в тох.(б) преминава в *y-*, *ylai* – владетел.

Това решение обаче е незадоволително поради няколко причини.

Първо тази асимилация **wlai- > ylai-* много по-вероятно е изключение от правилото, а не както твърди Уинтър. ако беше така то в източния тох.(а) трудно би изпаднало **w-* във формата в род.п. *lānt* и би трябвало да очакваме форма **wālān*, както и във всички случаи на производните на *lānt- / lāñc-*.

Второ, не можем да бъдем сигурни в съществуването на звателен падеж, тъй като той не е фиксиран в тох.(а), така че трудно може да приемем оцелели рефлексии от този падеж. С изключение на словосъчетанието в тох.(а) *wlāmñkät*, Уинтър приема за оригинален зв.пад., формите в им.пад. *ptāñkät*, *pättāññäkät*, род.п.ед.ч. *ptāñkäte*, *ptāñkte*, *pättāñkäte* – Буда. Той смята че “-āññ” във формата (тох.а) *pättāññäkät*, би могла да обясни формата *wlāmñkät*, но други примери с едно -ñ- едва ли могат така да се обяснят. Може да се предполага че “-ā” в тох.(а) точно отговаря на “-a” в тох.(б) като суфикс за звателен падеж. Ако е така, заемката на името Буда би трябвало в тохарски да се придаде с “-o”, което обаче не се наблюдава. Ясно е че като се приеме за стар зват.пад. първата сричка на *ptāñkät*, се получават сериозни затруднения. Изглежда може да се приеме влияние при тох.(а) *wlāmñkät*, на единчното -ñ-, за формите когато -ñ- е пред съгласна. (род.п. *pättāñkäte* – *ptāñkte*, в косвен пад. за съвместимост или комутатив, *ptāñkätaṣṣäl* – *ptāñktaṣṣäl*, *ptāñkätaç* – *ptāñktaç*).

И накрая съществуването на звателен падеж като първа сричка в името не е позната в индоевропейските езици. Затова с оглед на реконструкцията на звателния падеж във формите *ylaiñkäte/wlä(m)ñkät*, трябва да се търси друго решение.

Като се има предвид казаното по-горе изглежда че, тох.(б) *ylaiñkäte* и тох.(а) *wlä(m)ñkät* отразяват пратохарската ф-ма **w'əlan*, която се явява оригиналното тохарско понятие за владетел, цар. Този звателен падеж е запазен в рамките на парадигмата само в стандартни фрази, напр. като в латинското *pater familiaes*. Фонетичната и семантична страна на това решение са безупречни, демонстриращи промените в именителния падеж, сравнени с тези в протоиндоевропейски, съгласно Pedersen (1941) и Kortlandt (1988):

падежи	тох.(б)	тох.(а)	пратохарски	протоиндоевроп.
им.п.ед.ч.	walo	wäl	*wəlo < *wəl	*ǔlH-ōn(t-s)
косвен пад.ед.ч.	lānt	lānt	*lant < *wlant	*ǔlH-nt-m
род.п.ед.ч.	lānte	lānt	*lante < *wlante	*ǔlH-nt-os
им.п.мн.ч.	lāñc	lāñc, lāmṣ	*lañc < *wlan't'	*ǔlH-nt-es
косв.п.мн.ч.	lāntäm	lāñcäs	*lantəns < *wlantəns	*ǔlH-nt-ṛs
род.п.мн.ч.	lantamts	lāñcäṣṣi	?	

Всички производни на тази дума, се основават на главната форма в тох.(а,б) *lānt*, тох.(б) *lāntsa*, тох.(а) *lānts* – кралица, царица, владетелка (ж.р.) < **ǔlH-nt-īH2*, в тох.(б) *lantuññe*, тох.(а) *lāñci* – царски, владетелски, тох.(б) *lantuññe*, тох.(а) *lāntune* – владетелско достойнство, суверенитет.

Запазеното начално “w-” в тох.(б) *walo*, тох.(а) *wäl*, показва че “*l” преминава в гласна в имен.п.ед.ч. с ларингеален изговор, и в съгласна в останалите пад. Подобни примери в староирландски *flaith* (ж.р) и *later* (м.р.) – лорд, владетел.

Също крайното дълго пратохарско “*ō” в имен.п.ед.ч. се променя задължително пред -nt- с което се образуват причастия. Точната причина за удължаването на гласната едва ли може да се проследи, тъй като причастията са били доста преструктурирани в тохарския, в сравнение с ост.индоевроп.ез., но при думата *walo* се откриват (визвестните ни текстове) три причастия с подобна флексия:

1. в тох.(б) косв.п.ед.ч. *erkent*, род.п. *erkeñcepi*, имен.п. *erkenta* – черен, в тох.(а) им.п.мн.ч. *arka(m)ṣ*, косв.п.мн.ч. *arkañcäs*;
2. в тох.(б) им.п.ед.ч.м.р. *kartse*, ж.р. *kartsa*, косв.п.м.р. *krent*, ж.р. *kartsai* – красив, тох.(а)им.п.ед.ч.м.р. *kāsu*, obl.м. *krant*, f. *kräntsām*;
3. в тох.(б) им.п. ед.ч. *po*, косв.п. *po*, им.п.мн.ч.м.р. *poñc*, ж.р. *ponta* – всеки, цял, тох.(а) им.п.ед.ч.ж.р *puk*, косв.п.м.р. *poñcām*, ж.р. *pontsām*, им.п.мн.ч.м.р. *poñsā* ж.р. *pont*.

Следва да отбележем че при формите в тох.(б) *erkent-*, тох.(а) **arkant-* (< *H1rg^w-ont-), вероятно имаме първоначално “-o” пред “-r”, изхождайки от тох.(б) *orkamo*, тох.(а) *orkām* – тъмен, черен.

И последният въпрос е дали форамата в именителен падеж ед.ч. на прототох. *w'əlan е правдоподобна от гл.т. но протоиндоевропейски. Смятам, че е така, *w'əlan отразява протоиндоивроп. *uēH-nt(s) с “e” в корена с последваща флексия.

Литература:

- Beekes, R.S.P. 1982: GAv. *ma*□, the PIE word for 'moon, month', and the perfect participle. *JIES* 10, 53-64.
- Beekes, R.S.P. 1985: *The origins of the Indo-European nominal inflection*. Innsbruck.
- Hilmarsson, J. 1984: East Tocharian *ort* "friend (?)" etc., and the question of *u*-umlaut of Tocharian □. *MSS* 43, 107-121.
- Kortlandt, F.H.H. 1988: On the development of PIE final syllables in Tocharian. *Tocharian and Indo-European Studies* 2, 80-88.
- Krause, W. – W. Thomas 1960: *Tocharisches Elementarbuch. Band I. Grammatik*. Heidelberg.
- Pedersen, H. 1941: *Tocharisch vom Gesichtspunkt der indoeuropäischen Sprachvergleichung*. Copenhagen.
- Sieg, E. – W. Siegling – W. Schulze 1931: *Tocharische Grammatik*. Göttingen.
- Schindler, J. 1982: Zum Nom.Sing.m. der *nt*-Partizipien im Jungavestischen. *Investigationes philologicae et comparativae* (Gs. H. Kronasser), ed. E. Neu, Wiesbaden, 186-209.
- Thomas, W. 1964: *Tocharisches Elementarbuch. Band II. Texte und Glossar*. Unter Mitwirkung von W. Krause. Heidelberg.
- Thomas, W. 1969: Bemerkungen zum Gebrauch von toch. A *pt*□*n*~*k*□*t* [B *pan*~□*kte*, *pu**dn*~□*kte*], A *kom*□ [B *kaum*□]: A *kom*□*n*~*k*□*t* [B *kaum*□*n*~□*kte*] usw., *Orbis* XVIII/1, 235-268.
- Van Windekens, A.J. 1976: *Le tokharien confronté avec les autres langues indo-européennes. Volume I. La phonétique et le vocabulaire*. Louvain.
- Winter, W. 1987: Tocharian B *n*~*akte*, A *n*~*k*□*t* 'god': two nouns, their derivatives, their etymology. *JIES* 15, 297-325.